

Въпреки всичко, което постигна след падането на Желязната завеса, Полша дълго време не искаше да се изправи лице в лице с комунистическото си минало – репресиите, шпионирането, дори масовите убийства. Обществото предпочете да забрави и да продължи напред.

Може би изглежда изненадващо, че Полша и много други държави от Източна Европа са решили, че е време да приключат недовършената работа. „Изведнъж се появи вълна от търсене на отговорност под формата на правителствени кампании и културни изследвания – някои с цел помирение, други – търсещи разплата”, разказват Николас Кулиш и Йоана Берент в статия в *New York Times*, публикувана в изданието преди няколко дни.

Миналия месец полски съд постанови, че комунистическите лидери, въвели военното положение през декември 1981 г., са били част от "престъпна група". Българският президент се опитва да уволни посланиците, които са били агенти на старите тайни служби. Македонското правителство се е впуснало в лов на сътрудници на стария режим, а новата конституция на Унгария дава възможност за съдебно преследване на бивши комунисти.

⋮

В неделя германският канцлер Ангела Меркел номинира за нов президент бившият пастор и източногермански активист за демокрация Йоахим Гаук, който 10 години

Написано от New York Times
Понеделник, 27 Февруари 2012 11:00

ръководи архива, събираш, обработващ и анализиращ документите от Министерството на държавната сигурност, по-известно като ЩАЗИ.

Край на консенсуса за мълчание

"За да можем в бъдеще да се защитим от тоталитарни режими, трябва да разберем как са действали те в миналото, за да се ваксинираме", смята Лукаш Камински, президент на полския Институт за национална памет. Из Централна и Източна Европа изглежда е минало времето на обществения консенсус за мълчание, който никога не е спирал всички критики и дискусии за миналото, но заглушаваше гласовете, които призоваваха за дългоочаквана разплата.

Помирението с миналото е проблем, който от десетилетия тегне над посткомунистическа Европа. Днес той има по-широко глобално отражение и е предмет на обсъждане в арабския свят, където няколко дългогодишни диктатори бяха свалени с народни бунтове. По подобен начин събитията там повдигнаха неудобни въпроси за сътрудничеството на отделни хора с авторитарните режими. Арабските страни са принудени да се справят със същите проблеми с вината и отговорността, в които Полша и останалата част от Източна Европа са се заровили с нов ентузиазъм. С времето миналото става по-лесно за приемане, по-незаплашително, но не по-малко важно за разкриване. Опитът тук обаче сочи, че докато обществата в арабския свят узреят до момента, в който ще са готови да погледнат назад и навътре, ще минат години, може би десетилетия.

Внезапният завой към миналото в Европа не намира израз само в сферата на политиката и правосъдието. Имаше дела и присъди, но имаше и драматични постановки, документални филми, трилъри и истории, все в търсене на помирение с миналото, което отказва да бъде забравено.

В Полша почти един милион души напълниха кинозалоните за прожекциите на "Черния четвъртък" на Антони Краузе. Филмът отразява епизод от 1970 г., когато правителствени войски застрелват десетки демонстранти в Гдиня и други полски

градове на брега на Балтийско море.

На Краузе са му били необходими четири десетилетия, за да направи този филм. Първоначално се е притеснявал от комунистическата цензура, после е бил обезкуражен от обществената апатия. Миналата година филмът стана хит именно заради смущаващите сцени – невъоръжени демонстранти и невинни минувачи са застрелвани на улицата или зверски пребивани в полицейските управления. "В началото на 90-те хората смятаха, че не е редно да се връщаме към тези времена", отбелязва 72-годишният Краузе на чаша кафе в оживен търговски център във Варшава.

Полша и другите

Полша се бори с миналото си на няколко фронта. След дългогодишни битки съдът, който разгледа делата на комунистическите лидери от 1981г., когато беше наложено военното положение, постанови само условна присъда от две години за тогавашния вътрешен министър ген. Чеслав Кишчак, а миналата година ген. Войчех Ярузелски, бившият комунистически лидер на Полша, който издаде заповедта за военното положение, беше обявен за неспособен за явяване пред съд по здравословни причини.

В България новоизбраният президент Росен Плевнелиев обеща да отстрани посланиците и дипломатите, които са работили за комунистическата Държавна сигурност... Наскоро стана ясно, че 11 от 15-те най-висши духовници в страната също са бивши агенти.

В Македония миналия месец Конституционният съд временно прекъсна плановете на правителството да засили търсенето на бивши агенти и сътрудници на службите.

В събота в Латвия избирателите отхвърлиха предложението руският да бъде признат за втори официален език. Резултатът подчерта колко е трудно страната да се помири със съветското си наследство. При последните демонстрации в Румъния плакати и

Написано от New York Times
Понеделник, 27 Февруари 2012 11:00

лозунги приравниха все по-непопулярния, а според критиците му и все по-авторитарен, президент Траян Бъсеску, със сваления комунистически диктатор Николае Чаушеску. Дори в Албания, една от най-бедните държави в Европа, в понеделник в националния музей беше открит нов павилион, посветен на жестокостите на комунистическия режим на Енвер Ходжа.

Изплуването на тези въпроси едно поколение по-късно, не минава без противоречия, често предизвиквани от твърдолинейни правителства, обвинявани в политически опортюнизъм и стремеж към разчистване на сметките. В Германия агенти на вътрешното разузнаване са следили десетки членове на парламента от Левицата, която включва елементи от някогашната Германска единна социалистическа партия, управлявала бившата ГДР. "Те наистина правят това през 2012 г., това наистина ме смайва", коментира Грегор Гизи, председател на парламентарната група на Левицата и един от следените политици. "Те все още мислят в категории от Студената война".

Без давност за престъпленията на комунизма

Новата унгарска конституция, която влезе в сила на 1 януари, изрично отменя валидността на комунистическия основен закон и отваря вратата за съдебно преследване на представители на стария режим. "Ние отменяме всякаква давност за нечовешките престъпления, извършени срещу унгарската нация и нейните граждани от национал-социалистическата и комунистическата диктатури", гласи текст в конституцията.

Според Ищван Рев, директор на архивите на фондация "Отворено общество" в Будапеща, наследничката на комунистическата партия се е върнала твърде бързо на власт през 1994 г. "Те се върнаха твърде скоро, само четири години след промените и не чувстваха необходимост да се изправят сериозно срещу миналото", коментира той.

В повечето случаи революциите в Източна Европа не представляваха пълно сваляне на режимите, а премерено прехвърляне на властта. Комунистическите власти се оттеглиха, но с условия.

В Полша наследниците на комунистите се върнаха дори по-бързо, отколкото в Унгария. Демократичният ляв алианс спечели изборите през 1993 г. и задълбочи разцеплението в полското общество между тези, които бяха готови да продължат напред и онези, които търсеха възмездие.

"Очаквах нещо като Нюрнбергски процес срещу комунизма", споделя Тадеуш Плужански, чийто баща е бил изтезаван от комунистическата тайна полиция. "Нямаше революция, само този процес на трансформация". През октомври Плужански публикува книга за преживяванията на баща си и други жертви на комунизма с провокативното заглавие "Зверове". Корицата е оплискана с червени петна като от кръв. За негова изненада първите два тиража от общо 6000 копия се разпродадоха и в момента се печата трети.

"Диктатурата носи мрачно наследство и след като тя си отиде, в началото никой не иска да се рови в него", обяснява Антони Дудек, член на борда на директорите на полския Институт за национална памет. "Обикновено с това се заема следващото поколение, което е готово да задава неудобни въпроси".

Зигмунт Милошевски е включил сюжетна линия с оцелели елементи от комунистическата тайна полиция в криминалния си роман "Оплитане" от 2007 г. Книгата стана бестселър, а миналата година по нея беше заснет филм. "Имам усещането, че понеже онези времена не бяха обяснени, основите, на които се крепи моята страна, са напукани", споделя Милошевски в интервю.

Значението на подкрепата

Както в романа, така и във филма, изследователи от Института за национална памет играят важна роля в разплитането на мистерията. Законът за създаването на института беше приет през 1998г., а работата в него започна през 2000 г. Днес в 11-те му клона и 7 по-малки офиса в страната се съхраняват документи, които ако се наредят по дължина, могат да достигнат 19 километра. Годишният бюджет на института е около

Написано от New York Times
Понеделник, 27 Февруари 2012 11:00

---

65 милиона долара. Той е организирал конференции и симпозиуми, и е публикувал над 800 труда за нацистката окупация и комунистическия период. Институтът помогна и за филма "Черният четвъртък" на Крауце.

Когато започнал да снима филма в Гдиня през 2010 г., Крауце открил, че местното население силно подкрепя проекта. Доброволци се събирали спонтанно, за да ринат сняг, местните власти улеснявали снимките, като издавали бързо необходимите разрешения, а фирми предоставяли терени за снимки безвъзмездно. "Личеше си ясно, че хората искат тази история да бъде разказана", спомня си Крауце.

Миналия февруари, когато дошло време за премиерата на филма, той все още не бил сигурен какво да очаква. В киносалона присъствали не само полският премиер и председателят на парламента, но и вдовицата на един от загиналите в събитията, който играе централна роля в сюжета на филма. Когато започнали финалните надписи, публиката станала на крака и избухнала в аплодисменти.

*Публикацията е препечатана от dnevnik.bg.